BERECZKI GÁBOR

Lakó György emlékezete

Azért gyűltünk egybe, hogy születésének 100. évfordulója alkalmából megemlékezzünk Lakó Györgyről, a 20. századi magyarországi finnugor nyelvtudomány nagy alakjáról. Megkérdezheti valaki: valóban olyan nagy tudós volt Lakó György, hogy ekkora tiszteletet érdemel, hiszen nem hagyott ránk vaskos köteteket. A vita fölösleges, határainkon belül, s nem kevésbé rajtuk kívül nagy magyar finnugor nyelvészként tartják őt széltében számon, fogadjuk el mi is ezt a véleményt. Számtalan példát sorolhatnánk elő annak igazolására, hogy egy tudós nagyságát nem művei vastagsága, hanem azok minősége szabja meg. Lakó György írásai tudományunk számos területén vitték előre a kutatásokat, rangos hazai és külföldi folyóiratokban több világnyelven jelentek meg, s világszerte hivatkoznak rájuk. Kora fiatalságától késő öregségéig dolgozott, s azért terjedelemét tekintve is tisztes életművet hagyott hátra. Ő személy szerint többre vágyott, nyilván többre érezte képesnek magát. Ezzel magyarázható, hogy gyakran panaszkodott: őt nem hagyják dolgozni, neki folyton mások írásait kell lektorálnia, meg mindenféle adminisztratív teendőket ellátnia, s az egészsége is akadályozza az alkotómunkában. Egyik szemére alig látott, s különböző nyavalyákkal küszködött.

Örülök, hogy „Lakó György emlékezete" címen kértek fel előadás tartására, mivel az ünnepelt tudományos munkásságát már ezt megelőzően olyan jeles nyelvészek méltatták, mint Kálmán Béla, Balázs János és Honti László, hogy csak néhány hazai tudóst említsek. Lakó György annyira a tudománynak élt, hogy én sem kerülhetem meg ezt a kérdést, de mondanivalóm központjába elsősorban Lakó Györgynek, az embernek az alakját szeretném állítani, azt szeretném elmondani, milyennek láttam én Lakó Györgyöt.

1949 tavaszán ismerkedtem meg vele, noha ez az ismeretség még kissé egyoldalú maradt. Sz. Kispál Magdolna finn óráját betegsége miatt egy magas, véznának mondható fiatalember – mostani magamhoz képest fiatalembernek tarthatom – Lakó György helyettesítette. Az óra normálisan, de talán kissé unalmasan folyt le. Lakó a táblánál állt és magyarázott, jobb kezében a krétát tartotta, bal könyökével a semmire támaszkodott. Voltunk az órán vagy negyvenen. Akkor még nem tudtam, hogy ez a hallgatói létszám nagy ahhoz Lakónak, hogy kibontakozhassék. Tízegynéhány évvel később volt alkalmam olyan óráin részt venni, ahol feleannyi hallgató ült. Itt az előadó érdekesen, szellemesen, lenyűgöző anyagismerettel adta elő mondanivalóját. Emlékszünk rá, pontosan ilyen volt Pais Dezső is.

De térjünk vissza a semmire támaszkodó bal könyékhez. Lakó magatartásában volt egy csomó megmosolyogtató furcsaság, ami semmit se von le érdemeiből, sőt

Nyelvtudományi Közlemények 106. 343–349.

egyedibbé teszi alakját. Kettunen írja róla emlékirataiban: Ideérkezett hozzánk egy fiatalember – Kettunen éppen a líveknél volt, mikor Lakó is odalátogatott –, Lakó György. Mint a neve is mutatja, magyar. „Kummallinen mies" („fura ember"), írja róla Kettunen, nem húzta le a homokos tengerparton még a cipőjét sem. (Ő bezzeg meztelenül fürdött, amint azt a mellékelt fénykép sejteni engedi).

Lakó félszegsége ellenére kedvelt vendége volt Helsinkiben – amint N. Sebestyén Irén mesélte – az ottani szakmabeli hölgytársaságnak is, mivel szépen zongorázott. Magyar nótákat játszott. Ez a kedvtelése később is megmaradt, bár szinte sohasem beszélt róla. Arra emlékszem csak, hogy mikor már igen idős korában egyszer finnországi útja során megcsúszott a jeges úton, s csuklóját törte, itthon szorgalmasan gyógytornászott, hogy lehetőleg teljesen helyreálljon a csuklómozgása. „Nagyon sajnálnám, ha nem tudnék többé zongorázni", jegyezte meg. Szerencsére ez nem következett be. Én magam dalolni, de még dúdolni sem hallottam soha, s még kevésbé zongorázni.

Lakónak nagyon jó, kesernyés humora volt, s ebbe az is belefért, hogy önmagán nevetett. Mást kinevetni nem volt szokása. A legtöbb ebben az irányban az volt, hogy jóízűen mosolygott, mikor elmesélte Györke huzakodását tartui szállásadó gazdaasszonyával. Németül beszéltek, s mikor a háziasszony figyelmeztette beszélgetőtársát, hogy „Herr Professzor, az asztal németül nem *das Tisch*, hanem *der Tisch*", az igen rabiátus természetű Györke az asztalra csapott, s kijelentette: „Ha én egyszer azt mondom, *das Tisch*, akkor az *das Tisch!*"

Mások viccén Lakó szívből tudott nevetni. Emlékszem, mikor a Nyelvtudományi Intézet egyik híres farsangi műsorában Lőrincze Lajos téesz-szintre vetítve a nyelvészeti kutatást, arról beszélt a Telegdi Zsigmond új nyelvészeti irányzatok, módszerek alkalmazását sürgető tevékenységére célozva, hogy „jó, jó a kollektív munkákban ezt megtehetjük, de a háztájiban, értsd egyéni kutatásban, megmaradunk a réginél".

Lakót ez a kérdés igen érzékenyen érintette, s kifigurázásán olyan jóízűen nevetett, hogy hatalmas cseppekben potyogtak a könnyei.

Lakó György szigorú és igényes ember volt, féltek tőle a vizsgázók. A nála kapott jó jegynek becsülete volt. Elsősorban azonban önmagához volt szigorú, önmagával szemben volt igényes. Tizenhárom éven át volt a Nyelvtudományi Közlemények szerkesztője. Figyelme mindenre kiterjedt: az írásjelek használatától a világos, pontos fogalmazásig. Különösen fontosnak tartotta az írások magyar nyelvhelyességét. Saját cikkeiben is erre törekedett. Egyszer elmondta N. Sebestyén Irénnek, aki irányában nagy tiszteletet tanúsított, hogy csak tökéletes munkát akar kiadni a kezéből, de hát tudjuk, ez emberileg lehetetlen, legfeljebb csak megközelíteni lehet a tökéletest. „A magyar szókészlet finnugor elemei" című kollektív munkának főszerkesztője volt, s sehogy sem vitte rá a lélek, hogy kiadja a kezéből, egyre tovább akarta csiszolni a szócikkeket. Emlékszünk, hogy a szótár a tervmunkák korában készült. A Nyelvtudományi Intézetnek is megvolt a maga terve, s a tervet teljesíteni kellett. Az akkor fiatal és energikus szerkesztőre, Rédei Károlyra rótták ki a felada-

tot, hogy siettesse a főszerkesztőt. Ez némi súrlódáshoz is vezetett közöttük, de a mű idejében megjelent, s a hazai finnugor nyelvtudomány kiemelkedő teljesítményei közé tartozik.

Lakónak a filológiai pontosságra való törekvését jól példázza a következő, anekdotába kívánkozó eset. Lakó volt Kálmán Béla akadémiai doktori disszertációjának egyik opponense. Miután ismertette bírálatát, megjegyezte: „Kár, hogy a disszertáció hemzseg a hibáktól". Ő ezt elütésekre, elírásokra értette. Valaki megkérdezte a hallgatóságból, hány hibát talált Lakó. Mire ő, mintha valami szörnyűséget közölne, jelentette ki: hetet.

Lakó György igényessége és lelkiismeretessége oktatómunkájában is megmutatkozott. Képes volt egyetlen hallgatónak tartott egyetlen órára három egész napon át készülni.

Azért szabályt erősítő kivételként nagy ritkán rés nyílt Lakó György szigorán, s helyet adott némi szubjektívizmusnak is. Emlékszem, éppen egyik észt ösztöndíjas lányunk szigorlatoztatásához készültem, mikor váratlanul betoppant a tanszékre Lakó. A lány éveken át hallgatott nála lappot, s illőnek éreztem, hogy professzorát is meghívjam, vegyen részt a szigorlaton, aki ellenvetés nélkül bele is egyezett. Alig kezdtem bele a szigorlatoztatásba, mikor Lakó átvette tőlem a szót, s ő kezdett kérdezni. A lány izgalmában kissé dadogva kezdte a felelést, mire Lakó közbeszólt, s szép kerek választ vágott ki. Ez ismétlődött meg vagy három alkalommal, mikor a professzor úgy érezte, már eleget kérdezett, őszinte meggyőződéssel jegyezte meg: „Hát nem tudok olyat kérdezni, amit ne tudna." A lány természetesen megkapta kiváló feleleteire az ötöst.

Voltak-e barátai Lakó Györgynek? Őszintén szólva nem tudom. Sok kollégájához fűzte szoros, néhány esetben meleg kapcsolat, de ezt nem lehet barátinak nevezni. Ilyen kapcsolat fűzte például Fokos Dávidhoz. Fokos, a szigorú tanár (negyven évig tanított középiskolában), még szigorúságából is engedett Lakó miatt. Lakó egyik cikkében megpróbálta a gyakorlatban alkalmazni Ravilának az esetragok kialakulását magyarázó elméletét. Lakó cikke mindenesetre figyelemre méltó, de nem olyan jelentős, hogy ezzel Ravila elméletének társszerzőjévé váljon, Fokos ugyanis Ravila–Lakó elméletnek nevezte a hipotézist. Lakó is ilyen tisztelettel viseltetett Fokos iránt, s mikor az ismert tudós már a 90-en is túl elhunyt, ő búcsúztatta a Magyar Nyelvtudományi Társaság nevében.

Nagy tisztelettel viseltetett tanárai iránt, s ezek között fontos helyet foglalt el Zsirai Miklós, aki éveken át tanította az Eötvös Collegiumban. Lakó egyszer még az ötvenes évek közepén mondta el nekem, hogy ő tulajdonképpen mindig is az obi-ugor nyelvekkel akart foglalkozni, s csak azért választotta ideiglenesen a permi nyelveket, nehogy megsértse Zsirai Miklós érzékenységét.

Lakó, ha nem is volt barátkozó természet, nem volt magába zárkózó ember: nagyon jól tudta magát érezni kollégái körében. Szívesen járt el a Kruzsokba, s ott egy pohár bor mellett nagyon kellemesen el tudott beszélgetni. Bortermő vidékről

származott, ahol hozzátartozott a mindennapi élethez a mérsékelt borivás. Egyszer azt mondta nekem: „El sem tudod képzelni, milyen jól tudott nekem esni fiatalabb koromban ebéd után egy pohár bor". Arról, hogy valaha is túllépte volna a szerény egy poharas normát, nincs tudomásom.

Lakó György bizalmatlan ember volt. Az emberek bizonyára nem születnek bizalmatlannak, az élet teszi azzá őket. Ezt a bizonyos bizalmatlanságot táplálta velem szemben is, mikor Beke Ödön halála után a két finnugor tanszéket Lakó vezetése alatt egyesítették. Mint Szovjetuniót járt fiatal szakembernek, nekem sokkal jobbak voltak a politikai kilátásaim, mint neki. Talán már egy év múltán azonban rájött, hogy tőlem nincs mit tartania. Ettől kezdve élete végéig igen nagy, talán érdemeimen felüli megbecsülésben részesített, aminek több alkalommal nyilvánosan is bizonyságát adta.

Abban, hogy Lakó Györgyből az a Lakó György lett, akire most tisztelettel emlékezünk, döntő szerepet játszottak külföldön, Finnországban, Észtországban és Svédországban töltött ösztöndíjas évei. 1930-ban Lakó egyéves berlini ösztöndíjat kapott. Gombocz Zoltán, az Eötvös-kollégium akkori igazgatója azonban közölte vele, hogy a frissen megkötött magyar-finn kulturális szerződés értelmében lehetőség nyílik, hogy évente egy magyar diák Helsinkibe utazzék finnországi tanulmányok folytatására. Lakó Gombocz sugallatára, de bizonyára saját szívére is hallgatva a finn ösztöndíjat választotta, s így került még ebben az évben Helsinkibe. Itt lehetősége nyílt először is a finn nyelv gyakorlati megismerésére, amit olyan tökélyre vitt, hogy alig egy-két magyart lehet mellé állítani, köztük első helyen talán N. Sebestyén Irént.

Késő öregségéig gondja volt rá, hogy finn tudását nap mint nap szinten tartsa. Napi feljegyzéseit finnül írta. Én is sokszor láttam szálkás betűkkel írt finn nyelvű cetliit. Lakó nemcsak kiválóan, mondhatnám tökéletesen beszélt finnül, de ugyanígy tolmácsolt is. Többször volt alkalmam hallani, s mindig csodálatba ejtett a finn szöveg hiánytalan és precíz magyar visszaadásával.

A harmincas évek elején, mikor Lakó Finnországba érkezett, a finnugor nyelvtudomány virágkorát élte ott. Még élt a finnugor nyelvészet fejedelme, E. N. Setälä, az egyetemen az erősen magyar kötődésű Y. Wichmann volt a tanszékvezető. Lakó számára a legfontosabb személyiség A. Kannisto volt, a vogul nyelv akkori legjobb ismerője, aki nemcsak tanította, de mindenben támogatta a fiatal magyar tudóst. A szamojéd nyelveket Lakó Toivo Lehtisalo és Kai Donner segítségével tanulmányozhatta. Mindkettőjüket a szamojedológia klasszikusaiként tartjuk számon. A balti finn nyelveket Lauri Kettunen és E. A. Tunkelo segítségével tanulmányozhatta. Ez utóbbinál vepszéül tanult.

Y. Wichmann kedvenc területe volt az etimológia. Tucatjával írta őket, s a magánhangzó-megfelelések hiányos feldolgozottsága miatt idők során ugyan sok kihullott közülük, még több azonban mindmáig érvényes. Wichmannt is túlszárnyalta az etimologizálás terén hivatali utódja, Y. Toivonen, aki legalább 800 etimológiai meg-

felelést állított fel. Lakó szinte csodálattal emlegette. Lakó későbbi tudományos munkássága során sokat foglalkozott finnugor etimológiákkal, s tegyük hozzá, nemzetközi szinten. Ebben bizonyára a finnországi ösztöndíjas korában kapott indíttatásnak is nem kis szerepe volt. Az összes finnugor etimológiai irodalmat feldolgozta, s később igen elhíresült kartotékát állított össze róluk. Mindez predestinálta, hogy ő legyen „A magyar szókészlet finnugor elemei" című háromkötetes mű főszerkesztője. Kollektív munkáról van szó, de az egész anyag átment Lakó szigorú szűrőjén, s ez a munka tekinthető Lakó élete legjelentősebb művének.

1931 januárjában Lakó egy időre Turkuba utazott, hogy az ottani könyvtárakban dolgozzon. Ekkor már írta a permi szóvégi magánhangzókról szóló bölcsészdoktori disszertációját, amely hosszú időre példa értékű műve lett a finnugor hangtörténeti dolgozatoknak. Lakó turkui tartózkodása első napján megismerkedett az ott dolgozó Penttilével, s hamarosan közeli jó viszonyba kerültek egymással. Azt mondtam, Lakónak nem voltak barátai. Penttilához fűződő kapcsolata azonban, ha időszakos volt is, barátinak tűnik. Penttilének volt köszönhető, hogy 1931 nyarán Lakót meghívták a jyväskyläi nyári egyetemre magyar nyelvet oktatni. A vállalkozás igen sikeresen zárult. Lakó 1938-ig minden évben megismételte a jyväskyläi magyar kurzust. Ezeknek lett a lecsapódása Lakó finnek számára írt magyar nyelvkönyve, amely „Unkarin lukemisto" (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 216) címen jelent meg Helsinkiben 1940-ben. Nyilván ezeknek a kurzusoknak is részük volt abban, hogy éppen a jyväskyläi egyetem választotta díszdoktorául Lakót.

Finnország nemcsak a tudomány területén jelentett sokat számára. Politikai nézeteiről szinte sohasem beszélt, de ennyiből is kiviláglott, hogy mint maga is szegény értelmiségi családból származó ember, a társadalmi igazságosság híve, aki súlyos kritikával illette a Horthy-rendszer kirívó hiányosságait, különösen a minisztériumokat megszálló dzsentri siserahad okozott neki sok bosszúságot, erről többször hallottam beszélni. Egy kicsit úgy volt Lakó Finnországgal, mint Kodolányi János, az író. Ott vélte megtalálni azt az igazabb világot, amely után a magyarok is sóvárogtak. Emlékszem, egyszer a következő példát hozta fel a finn demokrácia szemléltetésére. Svédországi ösztöndíjas korában őt is meghívták a stockholmi finn követség december 6-i ünnepi fogadására. Lakó csodálkozva konstatálta, hogy nemcsak ő, a finn–magyar barátság lelkes híve kapott meghívót a fogadásra, hanem azok a finnek is, akik a fehérek győzelme után emigrációba kényszerültek, s ezek el is fogadták a meghívást. A politikai tolerancia számunkra még ma is utópisztikus megnyilvánulása volt ez.

A finnek mellett a svédeket is nagy becsületben részesítette. Évtizedeken át tanított svédül egyetemünk finnugor tanszékén, s az ő nevéhez fűződik az első terjedelmes svéd–magyar szótár összeállítása.

Lakó szinte végletekig menően elvhű ember volt, meggyőződéséből akkor sem engedett, ha ebből esetleg kára származott. 1950 táján pártkörökben elvárták, hogy a magyar nyelvészek fogadják el N. Ja. Marr fantazmagórikus tanításait a nyelvek

keletkezéséről és fejlődéséről. Valamennyien tudtuk, s ma is emlékszünk rá, hogy a világ nyelvei négy elem, a *szal, ber, jon, ros* kombinációjából fejlődtek ki. Ezt a nézetet természetesen Lakó is visszautasította, mint egy-két párthű nyelvész kivételével az egész magyar nyelvésztársadalom. Lakó is örömmel üdvözölte az 1950 júniusában a Pravdában megjelent sztálini cikket, amely halálos csapást mért a marri tanokra.

Komoly erőpróba volt Lakó számára az 50-es évek elejének jeles pártpolitikusa, hosszabb időn keresztül külügyminiszter, Molnár Erik régészeti tévtanaival szembeni kiállás. Molnár egy régészeti kultúra téves értelmezése alapján valahova a Gobi-sivatagba helyezte az uráli őshazát. Az ekkor már betegeskedő Zsirai Miklós helyett Lakóra hárult a feladat, hogy a hazai finnugor nyelvészek táborát vezesse, amiben jelentős segítséget kapott a fiatal Hajdú Pétertől is. Mind módszertanilag, mind tartalmilag a nyelvészek korszerűbbnek bizonyultak, s érdemüket az sem csökkenti, hogy akkori eredményeiket azóta természetes módon meghaladta az idő. Hogy a vita a nyelvészek kétségtelen győzelmével zárult, abban jelentős része volt a bátran és okosan vitatkozó Lakó Györgynek.

Ha már a bátor kiállásnál vagyunk, itt említem meg, egyébként kronológiailag is itt a helye, Lakó 1956-os szereplését. Én erről keveset tudok, de Benkő Lorándtól hallottam, hogy Lakó, mint az MTA I. Osztályának titkára, többször keményen kiállt a forradalmi követelések mellett. Ennek a következménye lett, hogy később részben félreállították, igazán jelentős posztot nem töltött be tudományszaka irányításában. Ő ezt morgolódva, de elviselte, s évtizedeken át nem volt hajlandó fikarcnyit sem enyhíteni magatartásán.

Lakó György konzervatív nyelvészként él legtöbbünk emlékezetében, pedig ha jobban megnézzük, nem volt az. Igaz, különösen vonzotta a múlt, előszeretettel foglalkozott tudománytörténeti kérdésekkel. Behatóan tanulmányozta Sajnovicsot, de a hazai finnugor nyelvészet olyan nagy alakjairól, mint a Budenz Józsefről és a Szinnyei Józsefről írott értékes és élvezetes monográfiái is ide tartoznak. Lakó azonban nem egyszerűen csak méltó emléket akart állítani szaktudományunk nagy alakjainak, ő ezt a tudomány fejlődése érdekében tette. Olyan szépen és tömören foglalta össze idevágó nézetét, hogy legjobb, ha őt magát idézem: „Úgy látom ti. – írja Lakó (NyK 58: 17) –, hogy mindennek megvannak az előzményei, s hogy semminek az előzményeit sem lehet nem létezettnek tekinteni. A különféle tudományok fejlődésük útján akkor tudnak tovább jutni, ha az előző korszakok eredményeiből felhasználják az értékes és tanulságos megállapításokat".

Lakó magatartására azonban egyik-másik kortársától eltérően nem az volt jellemző, hogy a felfedezés örömében hirtelen rácsap az új tanokra, hanem az, hogy hosszas mérlegelés, elemezés után dönt egy-egy új módszertani eljárás alkalmazása mellett, mintha csak Pál apostol útmutatását követné: „Mindent megpróbáljatok; ami jó, azt megtartsátok". Önként kínálkozik a Lakó kortársával, Györke Józseffel való összehasonlítás. Györke már a 30-as években lelkes híve lett a prágai iskolának,

Lakó jóval később jut el ide, elsősorban a fonológia területén. Óvakodnék attól, hogy ebből értékítéleti következtetéseket vonjak le, egyszerűen vérmérsékleti különbségről van szó.

Lakónak szakterülete művelésében megtett útját szerintem legjobban 1986-ban megjelent „Chrestomathia Lapponica" című munkája szemlélteti. Ha valaki veszi a fáradságot, s végigböngészi a könyv tartalomjegyzékét, meggyőződhet róla, hogy szerzője tartalmi és módszertani tekintetben mindent átvett a modern nyelvtudományból, amit érdemes volt átvenni.

A fentebbiekben Lakó György pozitív tudósi és emberi sajátságairól beszéltem, nem szóltam hibáiról. Ez ilyen ünnepi megemlékezés alkalmával nem is szokás. Neki is voltak hibái, mint ahogy mindannyiunknak vannak, hiszen esendő ember volt ő is, mint ahogy azok vagyunk mindahányan.